

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра

з теми: **«ДЕКАБРИСТСЬКИЙ РУХ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ:
ЗАРОДЖЕННЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА,
ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ»**

Виконала:

студентка групи Ist1-M22z

спеціальності

014 Середня освіта (Історія)

Созанська Тетяна Олександрівна

Керівник:

Фурман І.Г.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	5
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ДЕКАБРИСТСЬКОГО РУХУ ..	12
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТАЄМНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР ДЕКАБРИСТІВ.....	25
РОЗДІЛ 4. ДЕКАБРИСТСЬКИЙ РУХ У ПЕРІОД ВІДКРИТОГО ПРОТИСТОЯННЯ З ВЛАДОЮ	64
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Декабристський рух завжди привертав до себе значну увагу дослідників. Адже вперше в історії Російської імперії мала місце продумана, ідеологічно обґрунтована спроба змінити суспільний лад, до того ж вчинена представниками панівної верстви. Не дивно, що майже всі аспекти декабристського руху (і навіть такі досить штучні теми, як їх вплив на російське військове мистецтво) детально досліджені в історичній літературі. Однак в історіографії можна простежити два основних підходи до декабристської проблеми. Перший з них оцінює все пов'язане з декабристами виключно позитивно, інший – веде мову переважно про боягузтво учасників таємних товариств, їх зрадницьку позицію один щодо одного на суді тощо. Все це дозволяє говорити про необхідність подальшого об'єктивного вивчення проблеми, її актуальність на сьогоднішній день.

Довгий час вважалося, що це були російські таємні товариства при чому не бралось до уваги що більша частина членів Товариств хоч і служила в російському війську належала до Українського шляхетства.

Сьогодні в Україні, та в цілому в різних країнах світу ми маємо можливість спостерігати різні за видами форми рухів (націоналістичні, демократичні, пацифістські, національно-визвольні, терористичні). Провідні сучасні історики, соціологи, політологи намагаються зрозуміти і дослідити саму суть, природу різних рухів, їх походження та закономірності. Але без знання історичного минулого, в тому числі і історії рухів неможливим стає дослідження, порівняння, співставлення і динаміка розвитку, протікання рухів сучасності. Тож тема декабристського руху саме на сьогодні є актуальною. Ця тема знову і знову привертає до себе увагу дослідників залишаючись в числі вічних тем історичної науки.

Об'єктом дослідження є декабристський рух в Російській імперії.

Предметом дослідження виступають особливості зародження, організаційна структура та основні напрямки практичної діяльності декабристів.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 1814 р. від передумов і зародження декабристського руху і до осені 1826 р., коли його учасників було відправлено на каторгу і заслання.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі джерел та наукової літератури дослідити особливості зародження, організаційну структуру та практичну діяльність декабристів.

Відповідно до цієї мети ставляться такі завдання:

- проаналізувати висвітлення досліджуваної проблеми в науковій літературі;
- розкрити передумови зародження декабристського руху;
- простежити історію формування таємних організацій декабристів;
- охарактеризувати революційні виступи декабристів у Петербурзі та Україні;
- вказати на причини поразки руху декабристів та його історичне значення.

Методологічну основою роботи є принцип об'єктивності, історизму. При написанні роботи автор використовував загальнонаукові **методи**: порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, персонологічний, ретроспективний.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній зроблена самостійна спроба, комплексно розкрити особливості зародження декабристського руху у Російській імперії, його організаційну структуру та практичні кроки декабристів щодо повалення самодержавства. Встановлено специфіку діяльності учасників декабристського руху щодо поширення антисамодержавних ідей у суспільстві та організації відкритого протистояння із владою.

Практичне значення виконаної роботи полягає в тому, що, по-перше, її положення і висновки можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії України і всесвітньої історії, по-друге, у навчальному процесі на історичних факультетах університетів при написанні рефератів, курсових та дипломних робіт бакалавра та спеціаліста, а також у позакласній роботі з історії в загальноосвітній школі.

Структура роботи визначається метою та завданнями дослідження. Дипломна робота магістра складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки нашого дослідження можна зробити низку висновків.

Історіографія досліджуваного питання досить чисельна та різноманітна. Однак, за незначними виключеннями, вона представлена переважно працями радянських істориків, що зумовлює її заідеологізованість. Сучасні праці теж переважно ґрунтуються на здобутках попередніх поколінь істориків і за виключенням незначних деталей повторюють їхні концепції.

Зародження декабристського руху зумовлювалося як внутрішнім розвитком Російської імперії та і міжнародними подіями першої чверті XIX ст. Радикальна частина дворянства розуміла, що подальше існування кріпосництва та самодержавства неодмінно призведе до загибелі країни. У той же час війна 1812 р. і перебування російської армії у Європі та знайомство з європейською дійсністю переконало передову частину дворянства у тому, що кріпосницьке становище селянства необхідно змінити. Підтвердження цих думок вони знаходили у працях французьких просвітителів, які висловлювалися проти абсолютизму та феодалізму. Це призвело до висунення декабристами у програмі перетворень найпекучіших завдань, що виникли в ході соціально-економічного і політичного розвитку суспільства Росії – ліквідації самодержавства і скасування кріпосного права, що сприяло б розвитку капіталізму й нових суспільних відносин.

З огляду на такі завдання необхідним елементом революційної боротьби було гуртування сил однодумців у таємних політичних товариствах, що вносило елементи організованості й цілеспрямованості у початковий період визвольного руху. Усвідомлення необхідності проведення соціальної революції в інтересах всього народу. Проте в суспільному русі Російської імперії була своя специфіка. Вона виражалася в тому, що в імперії фактично не було буржуазії, здатної боротися за свої інтереси і за демократичні перетворення. Народні маси були темні, неосвічені і забиті. Вони зберігали монархічні ілюзії і політичну інертність. Тому революційна ідеологія, розуміння необхідності модернізації країни склалися на початку XIX ст. виключно у передовій частини дворянства, що

виступила проти інтересів свого стану. Коло революціонерів був украй обмежене – в основному, представники родовитого дворянства і привілейованого офіцерського корпусу.

У результаті тривалих суперечок серед членів таємних товариств декабристів було вироблено ряд програмних принципів їхньої діяльності. Серед них:

Проголошення вперше в історії Росії гасла республіки, переваги якої над конституційною монархією декабристи визнали після тривалих дискусій і суперечок.

Розуміння того незаперечного факту, що без участі хоча б невеликої частини народу (в даному випадку – солдатських мас російської армії) неможливо здійснити революційний переворот на практиці.

Спроба здійснення революційного перевороту не шляхом вузької змови, а відкритим збройним повстанням, захопленням влади й передачею її до рук обраних народних представників.

Збройні повстання декабристів у Петербурзі і на Україні – найяскравіша сторінка історії дворянського руху в Росії. Революціонери, підготувавши план військового перевороту й програму корінних соціально-економічних та політичних перетворень в суспільстві, зробили спробу практично здійснити свої наміри. Відкрито виступити проти самодержавства декабристи вирішили досить спонтанно не здійснивши належної підготовки, що призвело до поразки повстання як у Петербурзі так і в Україні. Поразка декабристів зумовлювалась і цілим рядом інших факторів. Зокрема, декабристи не змогли налагодити широкої пропагандистської кампанії, їхні задуми були малозрозумілі або зовсім невідомі населенню країни, як наслідок суспільство було не готове до підтримки такого виступу. Декабристи не спиралися в своїй діяльності на прогресивний на той час суспільний прошарок, здатний не лише взяти владу, а й здійснити прогресивні перетворення. Ним могла б стати буржуазія, яка тоді лише формувалась і не була спроможною підтримати дворянських революціонерів. Дворянські революціонери, керуючи політичним рухом, не змогли подолати пасивності

солдатських мас, придавлених муштрою, темрявою неписьменності, царистськими ілюзіями, не зуміли переконати колишніх кріпаків у необхідності соціальної революції, підготувати з них свідомих борців й провести за собою на штурм самодержавства.

Орієнтація декабристів лише на військове повстання була хибною тактикою, що не могла привести до повної і остаточної перемоги. Однак ця тактика існувала й відповідала умовам того часу. Декабристи розпочали повстання без врахування того факту, що в Росії ще не визріла революційна ситуація. Вони обрали моментом для виступу династичну кризу – тимчасове й незначне явище, що не являло собою кризу “верхів”, а лише вносило деяку дезорганізованість в середовище панівного класу – поміщиків і царизму.

Наявність в ідеології й тактиці дворянських революціонерів істотної долі консервативних традицій, що віками склалися в середовищі дворянства як привілейованої касты, спричинилася до нерішучості, схильності до компромісів, пасивності перших борців за свободу. Безперечною заслугою дворянських революціонерів було те, що вони заради інтересів народу, зокрема селянства, знехтували власними привілеями й виступали проти свого класу. Але ті ж декабристи, дбаючи про поліпшення долі народу, водночас боялися залучати його до боротьби. Це був парадокс, породжений умовами кріпосної епохи. У відриві від сил народу полягала трагедія дворянських революціонерів.

Отже, багаторічна напружена діяльність таємних товариств і збройне повстання декабристів дали ряд важливих уроків, що їх врахували наступні покоління борців визвольного руху в Росії. Вони рішуче виступали проти сил реакції, що гальмували прогрес країни. Своєю тривалою боротьбою дворянські революціонери накопичили позитивний досвід, який сприяв розвитку визвольного руху в Росії. Їхній виступ став значною подією в історії Російської імперії. Декабристи розробили першу революційну програму і план майбутнього устрою країни. Вперше була здійснена практична спроба змінити соціально-політичну систему Росії. Ідеї і діяльність декабристів зробили істотний вплив на подальший розвиток суспільної думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Избранные социально-экономические и философские произведения декабристов / отв. ред. И.Я. Щипанов. Москва, 1951. Т.1. 355 с.
2. Мемуары декабристов. Северное общество. Москва, 1981. 399 с.
3. Мемуары декабристов. Южное общество. Москва, 1982. 352 с.
4. Пестель П.И. «Русская Правда». Наказ Временному правлению. Санкт-Петербург, 1906. 399 с.
5. Алексеев С.П. Декабристы. Исторична повість. Київ, 1975. 116 с.
6. Базанов В. Декабристы в Кишиневе (М.Ф. Орлов и В.Ф. Раевский). Кишинев, 1951. 95 с.
7. Базанов В.Г. Владимир Раевский. Новые материалы. Ленинград; Москва, 1949. 104 с.
8. Базидевич В.М. Декабристы на Київщині. Київ, 1926. 49 с.
9. Бараев В.В. Высоких мыслей достойные: Повесть о Михаиле Бестужеве. Москва, 1988. 383 с.
10. Бараев В.В. Древо: декабристы и семейство Кандиных. Москва, 1991. 268 с.
11. Барановская М.Ю. Декабрист Николай Бестужев / М.Ю. Барановская. Москва: Госкультпросветиздат, 1954. 291 с.
12. Бондаренко Л. До питання діяльності Кам'янської управи після арешту Пестеля // Декабристы в Україні: дослідження й матеріали / упор. Г.Д. Казьмирчук, Ю.В. Латиш. Київ, 2009. С. 8-11.
13. Буцик А.К. Внутрішня політика російського уряду і масовий революційно-визвольний рух в країні (1815-1825 рр.). Київ, 1972. 34 с.
14. Василенко В. И.П. Бестужев-Рюмин. Ленинград, 1966. 27 с.
15. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII-початок XX ст.). Львів, 1996. 425 с.
16. Волк С.С. Исторические взгляды декабристов. Москва; Ленинград:, 1958. 461 с.
17. Волконская М.Н. Записки М.Н. Волконской. Москва, 1977. 95 с.

18. Восстание декабристов. Материалы и документы. Москва; Ленинград., 1925. 535 с.
19. Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ 1820 х. гг. в 2 томах. Москва, 1931. 64 с.
20. Восстание декабристов. Документы. Т. XII. Москва, 1969. 474 с.
21. Восстание декабристов. Документы. Т. IV. Дела Верховного уголовного суда и Следственной комиссии. Под редакцией академика М.В. Нечкиной. Москва, 1957. 507 с.
22. Восстание декабристов. Документы. Т. XVII. Дела Верховного уголовного суда и следственной комиссии. Москва, 1980. 294 с.
23. Восстание декабристов. Документы. Т. XVIII. Дела Верховного уголовного суда и следственной комиссии. Москва, 1984. 365 с.
24. Гайдай Г.А. Т.Г. Шевченко и декабристы: автореф. дис... канд. филолог. наук. Киев, 1964. 19 с.
25. Габаев Г.С. Солдаты участники заговора и восстания декабристов. Декабристы и их время. Москва, 1932. Т. II. 361 с.
26. Габов Г. Общественно-политические и философские взгляды декабристов / Г. Габов. Москва, 1954. 295 с.
27. Герцен А.И. О развитии революционных идей в России. Москва, 1958. 64 с.
28. Гессен А. Во глубине сибирских руд. Декабристы на каторге и в ссылке. Москва, 1963. 336 с.
29. Голубов С. Бестужев-Марлинский. Москва: Журнально-газетное объединение, 1938. 420 с.
30. Горбачевский И.И. Записки. Письма. Москва, 1963. 352 с.
31. Граббе П.Х. Декабристы: Биографический справочник. Москва, 1988. 230 с.
32. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX XX століття. Київ, 1996. 351 с.
33. Гуржій І.О. Зародження робітничого класу України. Київ, 1958. 117 с.
34. Гусев В.И. Легенда о синем гусаре. Повесть о М. Лунине. Москва, 1976. 389 с.
35. Декабристи на Україні. До 150-річчя повстання декабристів. Київ, 1975. 23 с.

36. Декабристи на Україні. Київ, 1930. 414 с.
37. Декабристы и их время. Материалы и сообщения. Под редакцией М.П. Алексеева и Б.С. Мейлаха. Москва; Ленинград, 1951. 383 с.
38. Декабристи на Україні. Дослідження і матеріали. Київ, 2007. 255 с.
39. Декабристы рассказывают... / сост. Э. Павлюченко. Москва: Молодая гвардия, 1975. 335 с.
40. Декабристы. Сборник отрывков и источников / сост. Ю. Оксман. Москва; Ленинград, 1926. 423 с.
41. Декабристы. Биографический справочник / Под редакцией М.В. Нечкиной. Москва, 1988. 448 с.
42. Дружинин Н.М. Декабрист Никита Муравьев // Дружинин Н.М. Избранные труды. Революционное движение в России в XIX в. Москва, 1985. 165 с.
43. Дьяков В.А. Освободительное движение в России 1825-1861 гг. Москва, 1979. 281 с.
44. Записки декабриста Н.И. Лорера / Під ред. М.Н. Покровського. Москва, 1931. 446 с.
45. Записки М.Н. Волконской. Москва, 1922. 94 с.
46. Записки, статьи, письма декабриста И.Д. Якушкина. Москва, 1951. 107 с.
47. Заславський І. Рилєєв і російсько-українські літературні взаємини / І. Заславський. Київ, 1958. 110 с.
48. Избранные социально-экономические и философские произведения декабристов. Москва, 1952. 405 с.
49. История СССР с древнейших времен до наших дней. Т.IV. Москва, 1967. 24 с.
50. Історія України. Курс лекцій у 2-х кн. Київ, 1991. Кн. 1. 570 с.
51. Історія Української РСР. Україна в період розкладу і кризи феодальної кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (XIX ст.). Т.3. Київ, 1978. 585 с.
52. Йосифова Б. Декабристы. Москва, 1983. 383 с.
53. Казьмирчук Г. Історіографія руху декабристів: У 4-х частинах. Ч.1. Дореволюційне декабристознавство (1825-1917 рр.). Київ, 2000. 460 с.

- 54.Калугін Ю. Декабристи на Україні. Київ, 1971. 56 с.
- 55.Кардин В. Минута пробуждения. Повесть об А. Бестужева. Москва, 1984. 442 с.
- 56.Карташёв Б.И. Муравьев В.Б. Пестель. Москва, 1958. 333 с.
- 57.Кондратюк К.К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття. Тернопіль, 1993. 216 с.
- 58.Котов В.Н. Перші російські благовістителі свободи. Київ, 1975. 44 с.
- 59.Лебедев Н.М. Пестель идеолог и руководитель декабристов. Москва, 1972. 326 с.
- 60.Лисенко М.М. Декабристський рух на Україні. Київ, 1954. 71 с.
- 61.Лисенко М.М. Повстання декабристів на Україні. Київ, 1952. 172 с.
- 62.Лисенко М.М. Повстання Чернігівського полку. Київ, 1956. 101 с.
- 63.Лисенко М.М. Суспільно-політичний рух на Україні в першій половині ХІХ століття. Київ, 1975. 233 с.
- 64.Малий В.В. Історія народів Росії ХІХ ст. (до 1861): навчальний посібник / В.В. Малий. Кам'янець-Подільський, 2008. 384 с.
- 65.Марахов Г.И. Социально-политическая борьба на Украине в 20-30-е годы ХІХ века. Киев, 1979. 146 с.
- 66.Мебединская Л.Б. Последний месяц года: Повесть о декабристах / Л.Б. Мебединская. Москва, 1970. 176 с.
- 67.Медведська Л.О. Павло Іванович Пестель. Київ, 1964. 149 с.
- 68.Медведська Л.О. Сергій Іванович Муравйов-Апостол. Київ, 1961. 141 с.
- 69.Межова К.Г. Об источниках формирования вольнолюбивых идей декабристов // История СССР. 1989. №5. С. 37-45.
- 70.Миронова И.А. Декабрист Иван Дмитриевич Якушкин. Москва, 1987. 104 с.
71. Мироненко С.В. Самодержавие и реформы. Политическая борьба в России в начале ХІХ. Москва, 1989. 240 с.
- 72.Михайлова М.С. Свод данных о декабристах (1826-1856). Красноярск, 1989. 34 с.
- 73.Нечкина М.В. Декабристы. Москва, 1984. 44 с.

74. Нечкина М.В. Движение декабристов: в 2-х томах. Москва, 1955. Т. I. 480 с.
75. Окуджава Б.Ш. Глоток свободы. Повесть о П. Пестеле. Москва, 1971. 359 с.
76. Окунь С.Б. Декабристы. Москва, 1972. 104 с.
77. Олійник Л.В. Декабристський рух на Україні в радянській історіографії // Український історичний журнал. 1965. №12. С. 119-128.
78. Освободительное движение и общественная мысль в России XIX в. Материалы по истории СССР для семинарских и практических занятий / под ред. И.А. Федосова. Москва, 1991. 84 с.
79. Очерки по истории движения декабристов. Сборник статей. Москва, 1954. 578 с.
80. Пажитков К.А. Экономические воззрения декабристов. Москва, 1945. 11 с.
81. Павлов-Сильванский Н.П. Декабрист Пестель перед Верховным уголовным судом / Н.П. Павлов-Сильванский. Москва; Ленинград, 2016. 184 с.
82. Порох І.В. Повстання Чернігівського полку. Київ, 1954. 76 с.
83. Покровский А.А. «Русская Правда» П.И. Пестеля и методы ее издания / А.А. Покровский // Труды Историко-архивного института. 1948. Т.4. С. 265-279.
84. Радищев А.Н. Избранные философские и общественно-политические произведения. Москва, 1952. 480 с.
85. Рассадин С.Б. Никогда никого не забуду: Повесть об И. Горбачевском / С.Б. Рассадин. Москва: Политиздат, 1987. 350 с.
86. Рибалка І.К. Історія Української РСР. Дорадянський період. Київ, 1978. 575 с.
87. Рух декабристів на Україні. Харків, 1926. 44 с.
88. Савичев М.П. Декабрист Муравйов-Апостол // Укр. іст. журн. 1991. №3. С. 112-119.
89. Семенова А.В. Временное революционное правительство в планах декабристов. Москва, 1982. 204 с.
90. Семенова А.В. Родина Капністів і рух декабристів // Укр. іст. журн. 1990. №4. С. 11-19.
91. Сергеев М.Д. Подвиг любви бескорыстной. Рассказы о женах декабристов / М.Д. Сергеев. Москва, 1975. 208 с.

- 92.Сергієнко Г.Я. Декабристи та їх революційні традиції на Україні / Г.Я. Сергієнко. Київ, 1975. 182 с.
- 93.Сергієнко Г.Я. Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів. Київ, 1971. 146 с.
- 94.Слонимский А. Черниговцы: Повесть о восстании Черниговского полка / А. Слонимский. Москва, 1954. 261 с.
- 95.Ссылные декабристы в Сибири. / отв. ред. Л.М. Горюшкин. Новосибирск, 1985. 230 с.
- 96.Франчук В.Ф. Декабристи и сім'я Потебень // Укр. іст. журн. 1992. №3. С.66-74.
97. Шильдер Н.К. Император Николай Первый: Его жизнь и царствование. Санкт-Петербург, 1903. Т. 1. 902 с.
- 98.Щеголев П.Е. Первый декабрист Владимир Раевский. Москва, 1926. 30 с.
- 99.Эйдельман Н.Я. Апостол Сергей: Повесть о С. Муравьеве-Апостоле. Москва, 1980. 365 с.
100. Эйдельман Н.Я. Лунин. Москва, 1970. 352 с.
101. Эйдельман Н.Я. Первый декабрист: Повесть о необыкновенной жизни и посмертной судьбе В. Раевского. Москва, 1990. 398 с.
102. Эдельман О.В. Следствие по делу декабристов. Москва, 2010. 356 с.
103. Экштут С.А. Движение декабристов: Моральные аспекты политического движения // Вестник МГУ. Сер. 7. Философия. 1989. № 5. С. 65-75.
104. Яхин Р.Х. Государственно-правовые взгляды П.И. Пестеля. Казань, 1961. 22 с.